

Олександр ТРЕГУБОВ, Анастасія ОРЛОВА

НАІ АӨ²В ВЕ ÇÄÑ²А Ö²Í АÍ ÑÍ ÄÍ ÄÍ Í ÇÄÍ ÐÍ ÄЕÄÍ Í В
ЊÓА'а ÈÒА ÄÍ ÑÍ Í ÄÄÐР ÄÄÍ Í В

Розглянуто проблему неплатоспроможності багатьох підприємств України. Досліджено механізм проведення санації підприємств і запропоновано основні напрямки його вдосконалення.

The problem of insolvency of many enterprises in Ukraine is considered in the article. The mechanism of leadthrough of rehabilitation plan is investigational and basic directions of his perfection are offered.

У зв'язку з міжнародною фінансовою кризою, від наслідків якої сьогодні потерпають усі економічно розвинуті країни світу, в тому числі Україна, гостро постає проблема прогнозування тенденцій змін фінансового стану й оцінка ризику імовірного банкрутства підприємств. Економіка України постраждала від світової економічної кризи найбільше з-поміж країн Східної Європи.

В сучасних умовах фінансово-економічної, політичної та соціальної нестабільності зовнішнього середовища функціонування вітчизняних підприємств спостерігається кількісне зростання кризових ситуацій, з якими вимушені стикатися суб'єкти господарювання. Це знаходить своє відображення в скороченні обсягів реалізації продукції, затримці платежів за дебіторською та кредиторською заборгованістю або й узагалі в їх відсутності. Як наслідок – збільшується кількість збиткових, неплатоспроможних підприємств.

В 2011 р. 41% від всіх зареєстрованих в Україні промислових підприємств виявилися збитковими, тобто майже половина суб'єктів господарювання в державі не сплачувала податки й збори до державного та місцевого бюджетів. Оскільки саме ці платежі є одним із головних джерел доходів держави, то в Україні щороку гостро постає проблема дефіциту коштів на покриття видатків державного бюджету, а отже, й можливості здійснювати державою свої функції.

Актуальність теми в тому, що на макрорівні неплатоспроможність одного підприємства може автоматично погіршити фінансовий стан свого кредитора й державного бюджету, оскільки в останніх збільшуються розміри сумнівної (або безнадійної) дебіторської заборгованості та бракує наявних ліквідних коштів. І тоді вже кредитор першого підприємства виявляється неплатоспроможним щодо своїх кредиторів. І такий ланцюг послідовно створює низку проблем щодо фінансового стану десятків інших суб'єктів господарювання і може стати причиною утворення кризових станів в окремих галузях або національній економіці загалом.

Мета статті – виявити передумови банкрутства підприємств, розглянути методи фінансово-господарського оздоровлення підприємств будь-якої форми власності, тобто відновлення їхньої платоспроможності, й проаналізувати законодавчу базу, яка регламентує процес проведення санації підприємства в Україні.

Сучасні фахівці в галузі економіки вже мають у своєму доробку дослідження теоретичних та деяких практичних аспектів проведення санації підприємств. Зокрема, в публікації А. Череп розкрито санацію підприємства як економічну категорію [1]. У праці Д. Коваленко висвітлено основні організаційно-економічні аспекти класичної моделі санації [2]. У статті О. Козляченко розглянуто особливості санаційних процедур у різних країнах світу [3]. У праці А. Івженко досліджено механізм проведення санації підприємств й запропоновано основні напрямки його вдосконалення [4]. Однак недостатньо матеріалу, який пропонує інструкції, методичні вказівки з проведення санації суб'єктів господарювання та конкретний порядок її здійснення.

Недолік фінансових коштів на підприємстві, що може стати наслідком незапланованих витрат або недосягнення необхідного фінансового результату, є причиною його неплатоспроможності. Немоżliвість підприємств вчасно розрахуватись із кредиторами та державним бюджетом за своїми зобов'язаннями робить їх боржниками й ставить на межу банкрутства.

Інститут банкрутства існує в українському законодавстві вже тривалий час. Ще в період становлення України як незалежної держави було прийнято Закон України «Про банкрутство» [5], метою якого було задоволення вимог кредиторів підприємства шляхом продажу майна боржника та його ліквідації. Однак ліквідація підприємства-боржника не завжди є найбільш оптимальним варіантом розвитку подій. По-перше, вимоги кредиторів задовольняються не в повному обсязі або вони взагалі отримують значні збитки. По-друге, діяльність підприємства-боржника у подальшому може бути доволі перспективною, а його неплатоспроможність пояснюється низкою несприятливих зовнішніх обставин. По-третє, ліквідація підприємства може створити багато соціальних проблем у суспільстві. Особливо це стосується великих підприємств, які забезпечують зайнятість населення та здійснюють значні відрахування у державний і місцевий бюджети.

На даний час в Україні питання банкрутства регулюються Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» має пріоритет перед іншими законами і перед ГКУ та ЦКУ, тому що він містить кращі досягнення іноземних і національної правових систем з регулювання питань банкрутства підприємств, тоді як у ГКУ та ЦКУ представлено тільки загальні положення про банкрутство. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» суттєво відрізняється від попереднього Закону України «Про банкрутство», тому що він розрахований не на банкрутство підприємства та його ліквідацію, а на відновлення його платоспроможності.

Розрізняють такі зовнішні критерії визначення неплатоспроможності підприємства: розмір боргу та тривалість прострочки боргу.

Зазначені критерії можуть вказувати на неплатоспроможність суб'єкта господарювання, тобто на його нездатність задовольнити вимоги кредиторів. Справа про банкрутство порушується господарським судом у випадку, якщо підприємство на три місяці прострочило виконання безспірних вимог кредиторів щодо сплати грошового зобов'язання, розмір якого перевищує 300 мінімальних розмірів заробітної плати.

У законодавчих актах деяких країн, наприклад Великобританії, Німеччини, Франції, існує відмінність між термінами «неспроможність» і «банкрутство». Так, неспроможність виключає будь-які умисні дії з боку боржника, а банкрутство передбачає кримінально-правовий зміст правовідносин [6]. До неплатоспроможного боржника, згідно зі ст. 212 ГКУ, можуть застосовуватись такі судові процедури: 1) розпорядження майном боржника; 2) мирова угода; 3) санація боржника (відновлення платоспроможності); 4) ліквідація банкрута. Таким чином, санація – це одна з чотирьох судових процедур, яка може бути своєрідним інструментом, що забезпечує тимчасову підтримку неплатоспроможного боржника з метою відновлення його платоспроможності.

Отже, згідно із законодавством України фінансове оздоровлення суб'єктів господарювання можливе трьома способами: 1 – кредитування; 2 – реструктуризація підприємства, боргів і капіталу; 3 – зміна організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Кредитування як один із санаційних заходів означає надання підприємству-боржнику середньо- та довгострокових позик іншими суб'єктами господарювання або спеціалізованими фінансово-кредитними установами з метою підвищення платоспроможності першого. Завдяки кредитам підприємство-боржник отримує ліквідні засоби, що підвищує його поточну платоспроможність. Однак водночас підвищується рівень фінансової залежності підприємства через зростання частки позичкового капіталу.

Реструктуризація підприємства – це здійснення організаційно-економічних, правових і технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форм власності, організаційно-правових форм, здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва. Санація

проводиться з метою виведення підприємства із кризового стану. Проведення санації доцільне за таких умов: 1) вартість активів об'єкта банкрутства суттєво перевищує розмір його кредиторської заборгованості; 2) неплатоспроможний суб'єкт підприємницької діяльності є стратегічно важливим з точки зору державних інтересів.

Якщо санація підприємства проводиться до початку порушення провадження у справі про банкрутство, то вона має назву досудової санації. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» досудова санація – це система реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів щодо запобігання банкрутству й відновлення платоспроможності боржника [7].

Санація як захід фінансово-господарського оздоровлення суб'єкта господарювання прийшла в Україну зі світової практики, де вона активно використовується насамперед для попередження виникнення кризових явищ на підприємстві. Найбільш популярним серед санаційних заходів, що використовуються західними країнами, є реструктуризація. Серед компаній, які успішно проводили реструктуризаційні операції, можна назвати «General Electric», «Polaroid», «Ericsson», «Motorola», «Херох» та ін. [8].

Згідно зі ст. 18 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», для відновлення платоспроможності боржника необхідні такі заходи: реструктуризація підприємства; перепрофілювання виробництва; закриття нерентабельних виробництв; відстрочка та (або) розстрочка платежів або прощення (списання) частини боргів, про що укладається мирова угода; ліквідація дебіторської заборгованості; реструктуризація активів боржника; продаж частини майна боржника; зобов'язання інвестора про погашення боргу (частини боргу) боржника; продаж майна боржника як цілісного майнового комплексу; звільнення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі реалізації плану санації.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» санація запроваджується на строк, не більший дванадцяти місяців. Після закінчення строку санації приймається одне з таких рішень: припинити процедуру санації у зв'язку з відновленням платоспроможності боржника; припинити процедуру санації й укласти мирову угоду; звернутися до господарського суду з клопотанням про продовження процедури санації; звернутися до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

На основі аналізу Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» можна розробити певну послідовність здійснення санації підприємства (див. рис. 1 і 2).

Аналіз свідчить, що санація підприємства, яка проводиться за рішенням господарського суду, має власний встановлений законодавством порядок проведення під суворим контролем кредиторів, інвесторів, державних органів, тобто всіх тих осіб, які зацікавлені у відновленні платоспроможності підприємства та його фінансовому оздоровленні. З іншого боку, санація підприємства, яка проводиться без залучення державних (судових) органів, має більш прихований характер, оскільки майже всі заходи з фінансового оздоровлення суб'єкта господарювання проводяться всередині самого підприємства з додержанням комерційної таємниці, що робить можливим здійснення різноманітних махінацій із капіталом. На основі проведеного аналізу виявлено, що немає єдиного способу визначення санаційної спроможності підприємства, ефективності проведення запланованих санаційних процедур, тобто всього того, що підприємство першочергово враховує при визначенні необхідності й доцільності проведення санації, хоча законодавством суворо регламентовано порядок проведення санації за строками та перелік її основних заходів.

Основною ідеєю санації є фінансове оздоровлення підприємства, недопущення ліквідації потенційно перспективних підприємств. Тобто умовою проведення санації є визначення його санаційного потенціалу – санаційної спроможності, яка передбачає аналіз причин виникнення кризових ситуацій на підприємстві, можливості їх подолання та відновлення його ефективної діяльності. На сьогодні не розроблено єдиної методики економічного обґрунтування санаційної спроможності підприємства, тому можуть використовуватися різні методики визначення цього показника. Хоча здійснення санації

приносить позитивні ефекти окремим підприємствам та економіці загалом, в Україні вона не користується великою популярністю. Причинами цього можуть бути недосконалість законодавства, механізму здійснення санації, незацікавленість підприємців у відновленні діяльності кризового підприємства, оскільки банкрутство, на їхню думку, є легшим і менш збитковим шляхом.

Таким чином, санація підприємства – це сукупність різноманітних заходів, здійснення яких забезпечує вихід підприємства із кризи, відновлення його платоспроможності, ліквідності, конкурентоспроможності не тільки в короткостроковому, а й у довгостроковому періоді. Санація підприємства – доволі складна й суперечлива процедура як з юридичного, так і з економічного боку.

В Україні існує певна законодавча база, яка регламентує процес проведення санації підприємства. Є достатньо велика кількість публікацій вчених-економістів і юристів, присвячених дослідженню цієї проблеми. Однак відчувається дефіцит методичного матеріалу, пов'язаного зі здійсненням санації, розробленого спеціалістами та затвердженого на державному рівні, а саме: немає єдиних інструкцій проведення, стандартів, методик здійснення розрахунків, пов'язаних з оцінкою санаційного потенціалу підприємства.



Рис. 1. Послідовність проведення досудової санації неплатоспроможного підприємства



Рис. 2. Порушення справи про банкрутство і проведення судової санації підприємства-боржника

Підсумовуючи дослідження проблеми банкрутства підприємств, потрібно зауважити, що законодавство України у питаннях, пов'язаних зі санацією підприємства, потребує коригування та доопрацювання. Згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» під час проведення санації на підприємстві його власники та керівники усуваються від управління, тобто керівництво діяльністю повністю переходить до рук третіх осіб, тому часто інтереси самого підприємства не враховуються. Власникам підприємства необхідно надавати можливість брати безпосередню участь у проведенні санації боржника й контролювати здійснення цієї процедури. Крім цього, необхідно розробити інструкції, методичні вказівки з проведення санації суб'єктів господарювання та конкретний порядок її здійснення.

Інвестування коштів у перспективне, тимчасово неплатоспроможне підприємство у майбутньому забезпечить державний бюджет стабільним джерелом доходів, тому держава має надавати підтримку підприємствам, що опинилися у кризі, оскільки це може позитивно вплинути на розвиток окремих галузей або економіки країни загалом.

Література

1. Аустова М. Д. Реструктуризація підприємств / М. Д. Аустова. – М. : Альпіна Паблішер, 2002. – 287 с.
2. Дзюба С. Г. Практика проведення санації неплатоспроможних підприємств / С. Г. Дзюба, Я. С. Соболева // *Актуальні проблеми*. – 2012. – № 2. – С. 125–135.
3. Івженко А. С. Основні напрямки удосконалення механізму санації підприємств за сучасних економічних умов / А. С. Івженко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2008. – № 4. – С. 142–148.
4. Коваленко Д. І. Санація як форма реструктуризаційних процесів на промислових підприємствах України / Д. І. Коваленко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2008. – № 12. – С. 92–98.
5. Козлянченко О. М. Інститут банкрутства як складова розвитку ринкової економіки / О. М. Козлянченко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2009. – № 2. – С. 79–87.
6. Про банкрутство: Закон України : (проект від 14.05.1992 № 2343-XI-ВР, зі змінами та доп.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>
7. Про відновлення платоспроможності боржника або визначення його банкрутом: Закон України : (проект від 14.05.1992 № 2343-XII-ВР зі змінами та доп.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>
8. Хурумов П. Банкрутство: что это такое? / П. Хурумов // *ЖУК*. – 2007. – № 6. – С. 72–75.
9. Череп А. В. Удосконалення класичної моделі санації підприємств / А. В. Череп, С. В. Севєрина // *Вісник економічної науки України*. – 2010. – № 2. – С. 169–171.